PERISKOP
FORUM FOR KUNSTHISTORISK DEBAT

Periskop: Forum for kunsthistorisk debat

Nr. 36, 2026

“STEN – Materielle grundlag for kunst og arkitektur”

Titel: “Forsteninger i formering: 1500-tallets kunstigt skabte grotter”

Forfatter(e): Thea Møller Jensen

Sidetal: 121-124

Dato: 02.11.2026

DOI: 10.7146/periskop.v2026i36.172258

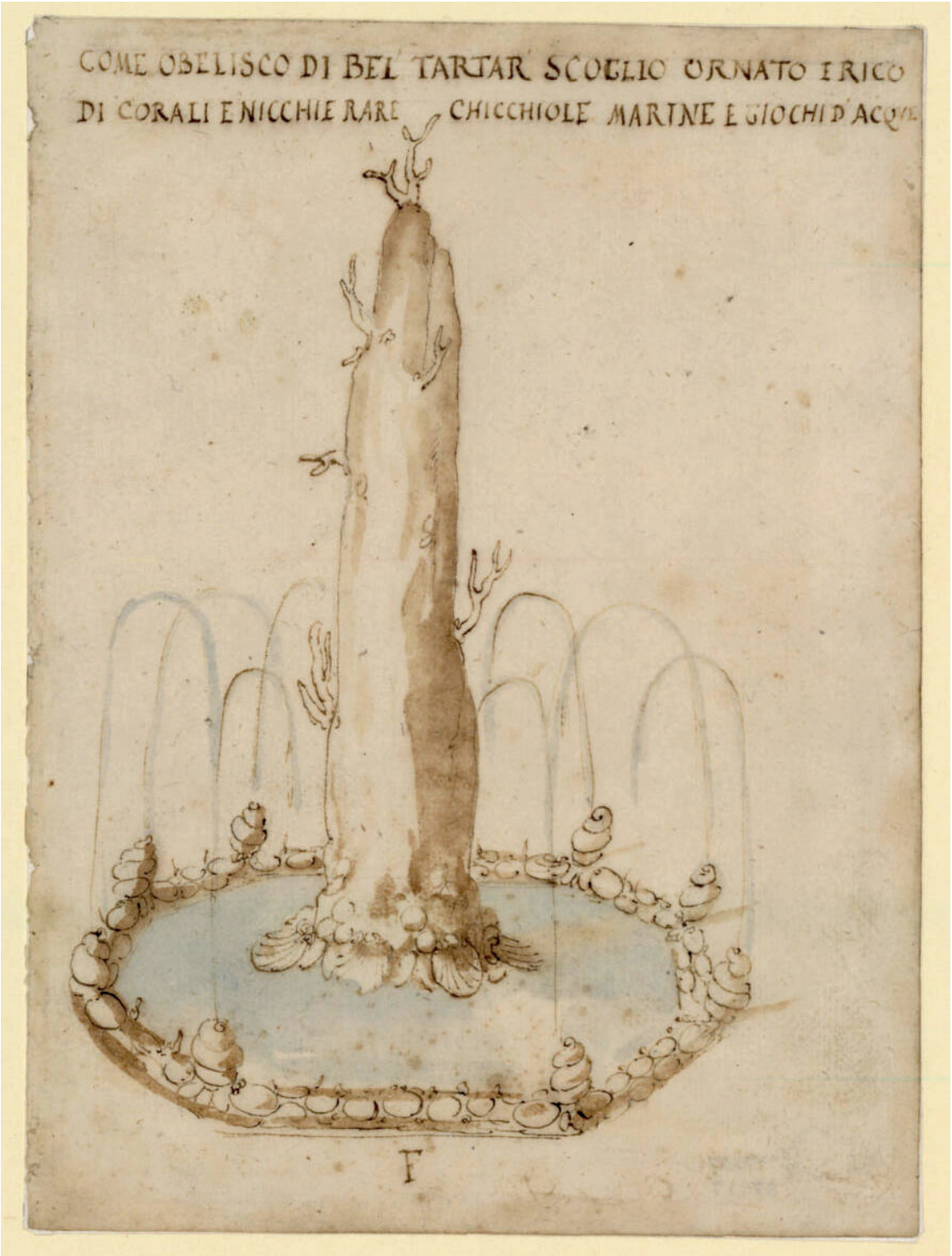
THEA MØLLER JENSEN

Forsteninger i formering: 1500-tallets kunstigt skabte grotter

Forunderlige, kunstigt skabte grotter begynder fra midten af 1500-tallet at blive et fast element i haveanlæg, der hører til de velhavendes villaer og slotte i Italien, og udbredes hurtigt herefter blandt de europæiske hoffer. Kendetegnende for disse grotter er brugen af dryp-, pimp- og tufsten, der med deres ubearbejdede og organiske udtryk giver rummene en nærmest ukrudt-lignende vitalitet, hvor stenene synes at 'gro' uregerligt frem. Denne viltre fremtoning står i kontrast til de mere kunstneriske udformede elementer, der også er at finde i grotterne, såsom mosaikker udført i farvede sten, glas og muslingeskaller samt fresker og skulpturer. Som den italienske humanist Claudio Tolomei (1492-1556) beskriver denne dialektik i et kendt citat: "Blandes kunst med natur, ved man ikke længere, om det er et værk af først- eller sidstnævnte; tværtimod synes det nu at være en naturlig kunst, og det næste øjeblik en kunstig natur"[1] (1948, 362. Min oversættelse). Denne udviskning af grænserne mellem naturens kræfter og den kunstneriske hånd giver grotterne en hybrid og ambivalent karakter, der harmonerer med periodens store interesse for materielle transformationer og metamorfose (Morgan 2016, 63; Jeanneret 2001, 1). Som den franske kunsthistoriker Philippe Morel (2006) argumenterer for, kan grotterne fra denne periode tolkes som et forsøg på at efterligne og undersøge naturens iboende og formative kræfter (*natura naturans*), ikke kun at mime dens ydre og fysiske fremtoning (*natura naturata*) (115). Det er således muligt at spore et overlap med periodens spirende naturvidenskab, hvor flere teorier sammenligner stenenes geologiske formering med den biologiske og beskriver denne med analogier til planter, dyr og menneskers vækst.

I en tegning fra det store haveanlæg til Villa Pratolino uden for Firenze ser vi en rå tufsten dekoreret med skaller og koraller, iscenesat, som groede de spontant ud af stenens ru overflade **[1]**. Med den centrale placering midt i bassinet bliver fantasien over den geologiske formation her gjort til et hovedmotiv. I en anden grotte, *Fuglesangsgrotten*, ved Schloss Hellbrunn uden for Salzburg, bryder muslingeskaller frem fra de porøse sten, som var det fossiler fundet i bjergene – et mysterium for periodens lærde, hvor flere anså disse som eksempler på naturens kreative egenskaber **[2]** (se også Maria Fabricius Hansen, "Konceptkunst i sten: Federico Zuccaris hus (1578) i Firenze", i dette nummer, side 34-64). I samme grotte kryber udhuggede snegle ned ad stalaktitterne og eksemplificerer et andet vidunder, nemlig hvordan et levende væsen kan transformere sit bløde indre til et hårdt og fast ydre, endda med en smuk kunstnerisk spiralform.

I grotternes præsentation af stenenes egenskaber spiller vandet en særlig rolle, da dens dynamik og livgivende kvaliteter er essentielle for, at materialer kan gro eller sammenblandes. Som den franske keramiker og "geolog" Bernard Palissy (1510-1589) udtrykker det i sin bog *Dis-*

COME OBELISCO DI BEL TARTAR SCOGLIO ORNATO E RICO
DI CORALI E NICCHIE RARE CHICCHIOLE MARINE E GIOCHI D'ACQVE
F

cours Admirables (1580), er alt materiale i sin første form flydende: "Alle menneskelige substanser udspringer af vandige materialer; selv materialet i hårde frø kan ikke frembringe noget, medmindre det først er blevet flydende. [...] Ligesom alle slags planter, ja, alle levende væsener, i deres første essens er flydende stof, således dannes alle slags klipper, metaller og mineraler af flydende stof i deres første essens" (363. Min oversættelse). Som Palissy her udtrykker det, gennemtrænger vandet alle materialer på jorden og har derfor også evnen til at transformere organisk stof til sten, som både sneglen og fossilet er eksempler på. I *Satyrgrotten* ved Villa Farnese i Caprarola bryder flere satyr-termer frem fra de drypstensbelagte vægge **[3]**. Termerne synes både at være skabt af naturen – som groede de ud af stenen, ligesom korallerne i Pratolino – og kan samtidig fortolkes som en eksemplificering af, hvordan menneskekroppe ligeledes kan forstene. Fælles for flere af periodens teorier er nemlig, at sten og mineralers formering skete, idet vandet fik lov til at stagnere i hulrum, hvor det enten frøs, modnede eller hærdede til det faste materiale.[2] Menneskekroppen, der ligesom bjergene har kar og vener, hvor væske kan passere, indgår således i disse kosmiske processer med andre mere-end-menneskelige kroppe. Vandet er derfor en vigtig aktør i

[1] Giovanni Guerra: *Spugna fra Corsica i Pratolino,* ca. 1598. Pen, blæk og lavering, 227 x 168 mm. Albertina, Wien.

[2] *Detalje fra Fuglesangsgrotten*, 1613-15. Schloss Hellbrunn, Salzburg. Foto: Thea Møller Jensen.

[3] Jacopo Barozzi da Vignola, *Satyrgrotten,* midten af 1500-tallet. Villa Farnese, Caprarola. Foto: Pernille Klemp.

grotterne, hvor det er til stede i form af bassiner, fontæner (*automata*) eller vandspil (*giochi d'acqua*), der er med til at betone det transformative potentiale i stenene. Skjulte rør mellem dryp- eller tufstenene var med til at holde dem våde og genskabe de fugtige miljøer (som oftest grotter langs kysten), hvor de var udvundet. Heller ikke de besøgende undslap vandet, da der i flere grotter var installeret skjulte sprinklere, som på forunderlig og humoristisk vis gjorde dem våde. Foruden at have en underholdende funktion var fontænerne med til helt fysisk at gøre havens gæster opmærksomme på deres forankring i kosmos – en materiel verden i konstant bevægelse og forandring. Grotten var en åbning til undergrunden og et kig ind i naturens arbejde, hvor det var muligt at få adgang til og undersøge det urstof (*prima materia*), som verden – dermed både mennesker og sten – er skabt af.

LITTERATUR

Ferrero, Giuseppe Guido, red. 1948. *Lettere del Cinquecento.* UTET.

Jeanneret, Michel. 2001. *Perpetual Motion: Transforming Shapes in the Renaissance from Da Vinci to Montaigne.* Oversat af Nidra Poller. Parallax: Johns Hopkins University Press.

Morel, Philippe. 2006. "Mannerist Grottos in Sixteenth-Century Italy". I *Sixteenth-Century Italian Art*, redigeret af Michael W. Cole. Blackwell Anthologies in Art History 3. Oxford: Blackwell Publishing.

Morgan, Luke. 2016. *The Monster in the Garden: The Grotesque and the Gigantic in Renaissance Landscape Design.* Penn Studies in Landscape Architecture. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Palissy, Bernard. 1580. *Discours admirables de la nature des eaux et fonteines, tant naturelles qu'artificielles, des métaux, des sels & salines, des pierres, des terres, du feu & des émaux : avec plusieurs autres, excellens secrets des choses naturelles : plus un traité de la marne, fort utile & nécessaire, pour ceux qui se mellent de l'agriculture : le tout dressé par dialogues, esquels sont introduits la théorique & la practique.*

NOTER

1 Citatet stammer fra et brev, Claudio Tolomei sendte til Giambattista Grimaldi, 26. juli 1543.

2 Bl.a. i værker af Georgius Agricola (1494-1555), Paracelsus (ca. 1493-1541) og Bernard Palissy (1510-1589).